

УДК 94[(73:420):510]:"1895"(043.3)

І. Б. Лукач

ПЕРША ВЕНЕСУЕЛЬСЬКА КРИЗА (1895 р.) ТА НОВЕ ПРОЧИТАННЯ ДОКТРИНИ МОНРО У ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ США

Стаття присвячена вивченню поворотного моменту в історії американської зовнішньої політики та Латинської Америки зокрема – Венесуельській кризі 1895 р. – дипломатичному конфлікту між Венесуелою та Великою Британією за прикордонну територію. Президент США Г. Клівленд прийняв розширене тлумачення доктрини Монро (доктрина Олні), яке не тільки забороняло появу нових європейських колоній, але й декларувало практичний суверенітет США у Західній півкулі.

Ключові слова: США, Венесуела, доктрина Монро, доктрина Олні, Гровер Клівленд, Уільям Скраггс, лінія Шомбургка, арбітраж.

У грудні цього року Сполучені Штати Америки відзначатимуть 190 років з моменту прийняття доктрини Монро. Доктрина, що згодом стала синонімом американської зовнішньої політики, постала зі щорічного послання президента Джеймса Монро Конгресу США. Ним було задекларовано прагнення країни не допустити подальшої колонізації просторів американського континенту країнами Священного Союзу. На момент проголошення доктрини ніщо не передвіщало її виключної історичної ролі. У 1895 р. події Першої Венесуельської кризи довели, що доктрина Монро, завдяки нечітким оригінальним формулюванням, може перетворитися з відповіді на безпосередні умови та виклики початку XIX ст. на потужний інструмент впливу у світовій політиці. Виходячи з реалій міжнародної політики і дипломатії сьогодення та місця в них США, таке непересічне явище як доктрина Монро заслуговує на всебічний аналіз та увагу, відсутню на даний момент у вітчизняній історичній науці.

Проблеми походження, характеру та подальшої еволюції доктрини Монро, зокрема після подій Венесуельської кризи 1895 р., привернули значну увагу перш за все в американській історіографії. Класичною вважається трилогія професора Рочестерського університету Декстера Перкінса «Доктрина Монро, 1823-1907», яку автор пізніше синтезував в односторонню працю «Історія доктрини Монро» [1]. Серед помітних західних праць останніх років слід згадати дослідження Девіда Дента [2], Едварда Ренегана [3], Джея Секстона [4] та ін.

Надзвичайно широким є коло праць, присвячених проблемам дипломатії та міжнародних відносин кінця XIX ст. та зовнішньої політики США даного періоду, де велика увага приділяється саме латиноамериканському вектору. З американських праць останніх років на особливу увагу заслуговує монографія відомого дослідника відносин США – Латинська Америка Ларса Шульца [5]. Не можна не відмітити також дослідження британських науковців Джеймса Беліча та Джона Дарвіна, які подають свіжий погляд на складний та багатограний процес створення та поступового розпаду британської колоніальної імперії, в якому венесуельський епізод став поворотним моментом у відносинах зі Сполученими Штатами [6, 7].

На пострадянському просторі американістика перебуває на етапі становлення. На думку професора Московського державного університету міжнародних відносин В.О. Печатнова, у вивченні зовнішньої політики США в радянський час не склалася міцна наукова традиція (за виключенням історії російсько-американських відносин). Існує вкрай мало робіт з традиційної дипломатичної історії, не кажучи вже про окремі епізоди на кшталт позиції у венесуельському питанні та трансформації доктрини Монро [8, с.186.]. До сьогодні не втратила своєї актуальності та значущості фундаментальна праця видатного науковця М.М. Болховітінова «Доктрина Монро (походження та характер)» [9].

Підґрунтям Венесуельської кризи 1895 р. став широкий ряд факторів, пов'язаних як із подіями на міжнародній арені, так і у самих США. Велика Британія отримала у володіння Британську Гвіану у 1814 р. за договором з Нідерландами, яким не був визначений західний кордон колонії. Британський повірений у справах, топограф та натураліст Роберт Шомбургк, умовно окреслив кордон британської колонії, що отримав назву «лінія Шомбургка». Впродовж багатьох десятиліть кордон між британською колонією Гвіаною і незалежною Венесуелою не був демаркований. Завдяки відкритим в другій половині XIX ст. найбільшим у світі золотим родовищем, район гирла ріки Оріноко ставав основною економічною артерією півночі Південної Америки [10, с. 138]. Британія та незалежна Венесуела рішуче заявили про свої вимоги на частину території, на якій були знайдені поклади золота.

У 1877 р. Венесуела запропонувала британському уряду, що обидві країни повинні передати вирішення прикордонної суперечки в арбітраж для остаточного врегулювання. У той же час венесуельці почали домагатися підтримки з боку Сполучених Штатів Америки, посилаючись на доктрину Монро як привід до участі у конфлікті на боці Венесуели. Проте, Сполучені Штати в цей період відмовилися втручатися в суперечку з Британією. Для Венесуели єдиним прийнятним рішенням залишалось врегулювання конфлікту через арбітраж. Велика Британія з 1880-х рр. стала розширювати зону свого впливу в регіоні, що спровокувало Венесуелу до розриву дипломатичних відносин з нею у лютому 1887 р. [11, с.135]. У зв'язку з цим Венесуела висунула вимогу про необхідність проведення робіт з точної фіксації кордону із залученням третьої сторони. Британія відхилила ці вимоги, оскільки, пішовши на поступки, ризикувала поставити під удар всі свої колоніальні володіння. Венесуела, яка в цей час переживала загострення економічної та

політичної кризи, офіційно звинуватила Лондон в потуранні британським колоністам в захопленні чужих земель.

У 1895 р. уряд Венесуели надав американським синдикатам безпрецедентно вигідні умови для розвідки багатих покладів мінеральних речовин в спірній зоні. До того ж ця територія була стратегічно вигідною: панування на ній давало контроль над торговельними шляхами в глибині континенту. У радянській історіографії, зокрема в окремо присвяченій даній проблемі статті Р. Ганеліна, наголос робився на «економічному закабаленні Венесуели» Сполученими Штатами, але не стільки сама країна, скільки торгівля зі всією Центральною та Південною Америкою, яка досі була монополізована Англією та Німеччиною, цілком була варта того, аби за неї боротися [12, с.94].

Прикордонна суперечка досягла свого піку саме в той момент, коли адміністрація Клівленда гостро потребувала реабілітації в очах власного суспільства: 1893 рік позначився важкою економічною кризою, на виборах до Конгресу 1894 р. республіканці отримали переконливу перемогу [13, с. 179]. Занепокоєні демократи вимагали більш вольової зовнішньої політики, республіканці були вкрай обурені. Сенатор Г. Кебот Лодж 1895 р. опублікував критичну статтю під назвою «Наша незграбна зовнішня політика», в якій засудив дії Клівленда. «Ми не зробили нічого, аби припинити агресію Британії проти Венесуели, хоча такі агресивні дії є порушенням доктрини Монро» [14].

Складний комплекс чинників спонукав президента Клівленда та його адміністрацію до докорінної зміни позиції у венесуельському питанні та сприйнятті доктрини Монро, що мало сприяти відновленню престижу всередині країни. У своїх мемуарах Клівленд згадував, як дійшов висновку, що повільна експансія Британії в зону суперечки може розцінюватися як вторгнення, що є прямим порушенням доктрини Монро. «Наша національна гідність вимагала від нас прийняти бік Венесуели, ставши на захист нашої Американської доктрини» [5, р.112]. Звернення до доктрини Монро виглядало цілком доречним, оскільки дана прикордонна суперечка явно була прикладом загрозованої європейської присутності в Латинській Америці.

Уільям Скраггс, помітний американський письменник та дипломат, колишній посланник США, звільнений за спробу підкупу президента Венесуели, був призначений в Каракасі особливим агентом та радником з правових питань. Скраггсом був виданий памфлет під красномовною назвою «Британська агресія у Венесуелі: випробування для доктрини Монро», в якому він викривав підступність Британії та її небажання вирішити прикордонну суперечку законним шляхом арбітражу. Він також наголосив, що подібна політика Великої Британії кидає виклик Доктрині Монро [15]. Спільно з конгресменом з Джорджії Леонідасом Лівінгстоном Скраггс вніс на розгляд 3-ї сесії 53-го Конгресу США резолюцію, що рекомендувала Венесуелі та Великій Британії вирішити суперечку через арбітраж. Шляхом анонімного голосування резолюція була прийнята в двох Палатах Конгресу і підписана президентом Клівлендом 20 лютого 1895 р.

28 травня 1895 р. помирає Державний секретар та близький друг Клівленда У. Грішам. В умовах важкої депресії від його втрати, економічного занепаду та безладу в уряді президент здійснив доленосний крок, призначивши Генерального прокурора Ричарда Олні Держсекретарем. Людина з жорстким характером, Олні був юристом з багаторічним стажем та новачком у сфері зовнішньої політики. Тепер на нього лягав обов'язок втілити раніше рішення президента «прийняти бік Венесуели у суперечці» [5, р.114].

За схвалення Клівленда, який наполіг на зверненні до доктрини Монро, Р.Олні 20 липня 1895 р. підготував заяву у справі, яку було надіслано послу в Лондоні Байарду (до речі, першому дипломату в історії США, що мав ранг посла). Копію ноти було представлено прем'єр-міністру Солсбері, причому венесуельський уряд навіть не був поінформований [12, с.99]. Клівленд назвав цю багатослівну депешу «двадцятидюймовкою», за аналогією з 12-дюймовими знаряддями на тодішніх лінкорах [4, р.203]. У своїй заяві Олні висловився рішуче проти розширення Британської Гвіани за рахунок і всупереч інтересам Венесуели, таким чином, припускаючи, що англіїці вже порушили доктрину Монро від 1823 р., якою було проголошено, що «обидва Американських континенти в силу прийнятих та підтриманих тут умов свободи і незалежності, тим самим не можуть розглядатися в якості суб'єктів можливої колонізації з боку будь-якої з європейських держав» [16]. Олні заявив, що доктрина Монро повністю відповідає нормам міжнародного права. Суть меморандуму Олні зводилася до права США усунути європейські держави (на основі доктрини Монро) та затвердити власну гегемонію у півкулі. При цьому Держсекретар не тільки вдався до жорсткого тону, вимагаючи міжнародного арбітражу для визначення лінії кордону, але дозволив собі трактування доктрини Монро, які самого Дж. Монро змусили б перевернутися в могилі. «Сьогодні, - писав Олні, - Сполучені Штати практично суверенні на даному континенті, і будь-яка їх постанова є законом для всіх осіб, на яких наша держава поширює свій вплив. Необмежені ресурси Америки в поєднанні з ізолюваним місцерозташуванням роблять її господарем ситуації і практично невразливою для будь-якої або всіх разом взятих інших держав» [17, pp.545-562]. Таке виправдання втручання у міжнародні справи як сила та потужність було новим для Сполучених Штатів.

Зі своєї «двадцятидюймовки» Олні влучив по двох цілях: по британцях, оскільки використання самої назви доктрини Монро надавало депеші виключної дипломатичної ваги, та по опонентах на батьківщині. Президент та його Держсекретар опинилися в обстановці 1823 р.: імперська боротьба біля кордонів США змусила б країну приєднатися до європейської гонки озброєнь, змінила б їхню політичну систему, повернувши до міцного, федерального уряду. Таким чином для адміністрації Клівленда доктрина Монро ставала засобом для збереження обмеженого децентралізованого управління у внутрішній політиці та дотримання принципів невтручання у зовнішній. Парадоксальним чином, втручання у Венесуельську кризу виключило б потребу у подальшому заглибленні у справи Латинської Америки. Аби не перетворити в майбутньому доктрину Монро на експансивне агресивне знаряддя для шовіністів на кшталт Рузвельта та

Лоджа, Олні звернувся також до міжнародного законодавства. Він зазначав, що доктрина «не встановлює протекторату Сполучених Штатів над іншими американськими державами. Вона не звільняє інші американські держави від зобов'язань, встановлених міжнародним правом та не перешкоджає європейським країнам, які напряду зацікавлені у виконанні цих зобов'язань... вона не ставить наміром втручання у внутрішні справи будь-якої американської держави або в її відносини з іншими американськими державами. Вона не виправдовує будь-яку спробу з нашого боку змінити встановлену форму правління в будь-якій американській державі» [17]. Сполучені Штати, таким чином, не відходили від оригінальних формулювань Монро, вони лише відтепер використовували доктрину, коли заманеться під приводом її захисту.

Офіційний Лондон не поспішав з відповіддю. Головною причиною зацікавленості Великої Британії у території Есекібо були багаті золоті родовища, які майже повністю перебували у володінні та користуванні британців. Імперія несла величезні збитки через війну з бурами в Південній Африці, де в середині 1890-х видобували близько 75 % світового золота. За цих обставин британці не могли поступитися «золотою жилою» в Південній Америці. Показовим є той факт, що у щорічному посланні президента до Конгресу, 2 грудня 1895 р., коли відповідь з Лондона ще не надійшла, Клівленд у досить миролюбному стосовно британців тоні згадав ситуацію у Венесуелі, вкотре наполягаючи на арбітражі [18].

Нарешті, 7 грудня урядом Сполучених Штатів нарешті було отримано відповідь британської сторони, яка за ворожістю тону не поступалася ноті Олні. У своїй відповіді прем'єр-міністр лорд Солсбері висловився рішуче проти застосування принципів доктрини Монро до пограничної суперечки. Стосовно вимоги арбітражу він зазначив, що тільки сторони конфлікту – Велика Британія та Венесуела - в компетенції вирішувати питання доцільності застосування подібної процедури. Прем'єр-міністр Великобританії заявив, що доктрина Монро, яка тлумачиться новим дивним чином, не належить до норм міжнародного права як не затверджена іншими державами. А тому «уряд США не уповноважений затверджувати у якості всезагального принципу, з посиланням на ряд незалежних держав, за поведінку яких він не несе жодної відповідальності, що його інтереси обов'язково зачіпаються всім, що може торкатися цих держав, тільки тому, що вони розташовані у Західній півкулі» [17, pp.563-576]. Солсбері навмисне звернув увагу на недопустимість ототожнення США з Західною півкулею. Він також підкреслив, що його уряд не може погодитися на арбітраж стосовно претензій на будь-які території на схід від лінії Шомбургка, оскільки це «означало б переміщення великої кількості британських підданих, які впродовж багатьох років користувалися всіма правами британських колоністів, до нації іншої раси і мови ...» [17, pp.563-576]. Але найбільш обурливим для американців було заперечення лордом Солсбері законності доктрини Монро як норми міжнародного права. Наступний крок був за Вашингтоном.

17 грудня 1895 р. Клівленд направив різке звернення до Конгресу, в якому ультимативно вимагав від британців розпочати конструктивний діалог. Власна президентська «двадцятидюймовка» стала черговим кроком в еволюції доктрини Монро. Зміст її зводився до наступних пунктів: 1) Сполучені Штати вправі вимагати демаркації кордону між південноамериканською державою та європейською колонією, і порушення кордону розглядатиметься як «свідома агресія проти наших прав та інтересів» [19]; 2) Сполучені Штати можуть визначити методи демаркації такого кордону та у випадку, якщо інші засоби не будуть результативними, призначити односторонню американську розвідувальну комісію. Перша теза базувалася на нормах міжнародного права: «...доктрина [Монро], яку ми відстоюємо є міцною та потужною, її дотримання є важливим для миру та безпеки нашої нації...» [19]. У тексті звернення яскраво проглядається почерк Олні: «доктрина є цілком відповідною до існуючих умов» та «напряду співвідноситься із наявною суперечкою». Наступного дня було призначено спеціальну комісію з визначення кордону між Венесуелою та Британською Гайаною, на потреби якої Конгрес виділив 100 тис. дол.. Виданий був також законопроект про збільшення асигнування на будівництво 3 військових кораблів першого класу і 10 торпедних катерів [10, с.139]. Майже одночасно американські війська були приведені в бойову готовність на випадок війни з Британією. З позицій сьогодення така рішучість виглядає радше як блеф, набагато важливішою постає сама готовність президента передати вирішення венесуельського питання та участі у ньому США законодавчій владі – Конгресу. Такий прийом використовувався американською дипломатією в якості останнього аргументу [20, p.256].

Того ж дня, 17 грудня, нота Олні та відповідь Солсбері були представлені американській громадськості [21]. По обидва боки Атлантики зростала напруга, всі розуміли трагедію та абсурд можливої третьої війни двох стовпів західної цивілізації – Британії та Сполучених Штатів. Англійський флот очікував на наказ про приведення кораблів в повну бойову готовність. Уряд Солсбері об'єктивно мав гостріші проблеми у Європі та Південній Африці, тому пішов на переговори з США. Саме в цей час кайзер Німеччини 3 січня 1896 р. привітав президента Республіки бурів Крюгера з перемогою над британським загоном Джемсона [22, сс.20-22]. Добре розуміючи дипломатичну ізоляцію в Європі, Британія усвідомила цінність такого союзника як США. До того ж, піти на поступки Штатам давало можливість в майбутньому перекласти на їхні плечі складнощі політики в Латинській Америці.

У Європі, зокрема в Німеччині нота Олні викликала обурення серед кіл, зацікавлених у торгівлі із Західною півкулею [12, с.101]. Французи, одвічні супротивники Британії, з одного боку були задоволені дипломатичним провалом Солсбері, з іншого – були суттєво занепокоєні, маючи подібну колоніальну суперечку з Бразилією, яку кількома роками пізніше змушені були вирішувати аналогічним чином – через арбітраж. Всі країни виходили з власних інтересів по інший бік океану. Але і в решті держав Старого світу – Австро-Угорщині, Голландії та Росії – дії Клівленда зустріли досить критично. Натомість більшість республік Південної та

Центральної Америки із надзвичайним ентузіазмом сприйняли подібний курс Вашингтону. Проте окремі держави – Мексика, що побувала жертвою агресії Штатів, Аргентина, яка претендувала на лідерство у латиноамериканському світі, та Чилі – поставилися до заяв Олні підозріло та вороже [1, pp.186-189].

12 листопада 1896 р. Олні та послом Великої Британії у США Паунсфотом був підписаний договір про арбітраж. Впродовж переговорів було досягнуто угоди, що території Гайани, заселені британськими колоністами 50 або більше років тому, не підпадають під арбітраж. Позиція Венесуели, як і раніше, врахована не була. Подібне «зближення» із латиноамериканськими державами було саме тим побічним наслідком міцної доктрини Монро, якого Клівленд та Олні прагнули уникнути.

Погоджуючись на участь Штатів у вирішенні венесуельського питання, Солсбері не згадав доктрину Монро; Олні ж не став загострювати питання визнання її правомочності. Урядові США через близького друга посла Байарда, лорда Плейфейра, була зроблена неформальна пропозиція провести конференцію за участі Сполучених Штатів та європейських держав, що володіли колоніями у Західній півкулі, аби проголосити доктрину Монро нормою міжнародного права для них [5, p.119]. Олні таку пропозицію рішуче відкинув, британська сторона дане питання більше не підіймала – що є поступкою величезного значення. Існують навіть повідомлення про публічне визнання Чемберленом та Бальфуrom чинності доктрини Монро та промови королеви Вікторії, що можна тлумачити як її прийняття [20, p.272]. У 1899 р. арбітражна міжнародна комісія встановила кордон, підтримавши більшість британських претензій, за одним суттєвим виключенням – південь дельти Оріноко підійшов Венесуелі.

Венесуельська криза та, як результат, – нова інтерпретація доктрини Монро мали ряд вкрай важливих наслідків. По-перше, цей дипломатичний епізод сприяв підйому національної самосвідомості американців та більш войовничого духу. Цей дух вилився у прискорення створення потужного військово-морського флоту, адже на 1895 р. американці мали лише 1 сучасний лінкор, у порівнянні з могутньою ескадрою Британії [1, pp.186-186]. Зміцнення доктрини Монро цілком залежало від контролю над морем, що відповідало популярній та впливовій тоді теорії «морської сили» засновника американської геополітики А.Т.Мехена [23, p.15]. Але, що ще важливіше, події довкола Венесуели довели всьому світові, що доктрина Монро є життєздатною та придатною до сучасних політичних реалій.

Причини такого різкого повороту у дипломатичному курсі Вашингтону виглядають заплутаними. На кінець 1895 р. Клівленд був оточений противниками з числа однопартійців через непопулярні дії з підтримки золотих резервів США [24, с.7]. Ірландські виборці звинувачували його у англофільстві. І демократи і республіканці закидали президентові безхребетність у зовнішній політиці. Потрібні були рішучі дії, і втручання у Венесуельську кризу виглядало ідеальним плацдармом. Але Гровер Клівленд, добре розуміючи це, не був хитрим чи підступним політиком та з гідністю тримав політичний тиск. До того ж, возз'єднання демократів або укріплення його власного авторитету завдяки активним діям у Венесуелі було маловірогідним, оскільки не задовольнило б найбільш затятих прибічників жорсткої зовнішньої політики та повернення срібного стандарту.

Дії Клівленда складно пояснювати політичними, а ще менше моральними міркуваннями. США не виступили на боці Венесуели у 1887 р., не підтримали припинення геноциду вірмен у Туреччині. Очевидно, що потурання англійським діям в Західній півкулі у 90-і рр. були вкрай неприйнятним, і той час як події у далекій Туреччині не загрожували американським інтересам [25, pp.113-114].

Р. Олні, складаючи свою «двадцятидюймовку» заглибився у вивчення історії доктрини Монро. Він очевидно побачив паралелі між обстановкою 1820-х рр. та реаліями 1890-х. Олні виходив з набагато ширшого геополітичного контексту, в якому Венесуельська криза була лише одним елементом. У нього політика європейських держав на американському континенті викликала те саме занепокоєння, що й у кабінету Дж. Монро у 1823 р. Ключовими для розуміння змін в ідеології американського політикуму та у засадах доктрини Монро є безпосередня близькість Венесуели, загроза для інтересів США з боку Британії та загальні зміни на світовій політичній арені. Контроль британцями дельти Оріноко з найбільшими золотими родовищами міг в майбутньому поставити під удар економіку Сполучених Штатів, що могло призвести до європейського вторгнення на американський континент. У «золотий вік» європейського монархізму такі побоювання не були фантастичними. У цей час в Азії Франція заволоділа територією Індокитаю та підтримала Росію і Німеччину у тиску на Японію з метою повернення нею територіальних надбань від війни з Китаєм [26, с. 233, 325]. У Африці Італія досягла порозуміння з Англією щодо східно-африканського узбережжя та розпочала завоювання Ефіопії. Бельгія проводила розвідки в районі Верхнього Нілу; Німеччина спільно з Британією та Францією перекроювала кордони Камеруну. Британські та французькі колоніальні володіння на всій планеті досягли небувалих розмірів. У Західній півкулі європейські країни проявили тривожний для США інтерес під час Бразильського повстання, і тривала нестабільність в країні могла спричинити до інтервенції з-за океану. Франція використала методи «дипломатії канонірок» та власний військовий флот у Санто Домінго та вимагала від Бразилії перегляду кордону з Французькою Гвіаною, що призвело до збройних сутичок. А Велика Британія, крім агресії в Нікарагуа, окупувала Тринідад; продовжувалася стрімка еміграція з країн Старого Світу до Південної Америки. І, головне, на Кубі, що мала першорядне значення для США, у 1895 р. спалахнуло нове повстання [26, с.386], що не виключало вступу туди європейських військ. Подібні дії «ненаситних» європейців на самому «подвір'ї» Штатів не могли не лякати, як і політична, економічна та стратегічна загроза з іншого боку Атлантики. Клівленд мав рішуче нівелювати подібні загрози та ствердити верховенство США у півкулі. Порівняно з 80-ми роками європейський імперіалізм досяг апогею, так само, як змінилося й уявлення американців про власну країну.

Доктрина Монро в період другої адміністрації Клівленда, завдяки успіхам американської дипломатії, отримала радикально нове бачення – виключне положення у конфліктах в Латинській Америці, що трималося на військовій та економічній могутності Сполучених Штатів. Радянський дослідник Дементьєв, відзначив, що в доктрині Онлі «принципи 1823 р. були поєднані з ідеєю гегемонії США у Західній півкулі, подальший розвиток доктрини Монро призвів до злиття її з принципами інтервенціонізму» [27, с.149].

Таким чином, Річард Олні досяг успіху в тому, що не вдалося жодному з його попередників. Сполучені Штати просунулися в ієрархії світових наддержав, утримуючись при цьому від інтервенції в Латинській Америці. Але водночас Олні та Клівленд значно розширили сферу використання положень доктрини: відтепер, за виникнення суперечок між державами американського та європейського континентів, голосно лунало ім'я президента Монро.

Джерела та література

1. Perkins D. A History of the Monroe Doctrine / Dexter Perkins. – Boston: Little, Brown and Company, 1955. – 462 p.
2. Dent, D. W. The Legacy of the Monroe Doctrine / David W. Dent. – London: Greenwood Press, 1999. – 417 p.
3. Rehehan, E. J. The Monroe Doctrine: The Cornerstone of American Foreign Policy / Edward J., Jr. Rehehan. – New York: Chelsea House Publications, 2007. – 128 p.
4. Sexton, J. The Monroe Doctrine: Empire and Nation in Nineteenth-Century America / Jay Sexton. – New York: Hill and Wang, 2011. – 290 p.
5. Schoultz, L. Beneath the United States: A History of U.S. Policy toward Latin America / Lars Schoultz. – Cambridge Mass.: Harvard University Press, 1998. – 476 p.
6. Belich, J. Replenishing the Earth: The Settler Revolution and the Rise of the Anglo World, 1783-1939 / James Belich. – New York: Oxford University Press, 2009. – 592 p.
7. Darwin, J. The Empire Project: The Rise and Fall of the British World System, 1830-1970 / John Darwin. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – 811 p.
8. Печатнов В.О. О проблемах изучения внешне политики и дипломатии США XX в. / В.О. Печатнов // Американский ежегодник. – 2008/2009. – С. 186-188.
9. Болховитинов Н.Н. Доктрина Монро (происхождение и характер) / Н. Н. Болховитинов. – М.: Издательство института международных отношений, 1959. – 336 с.
10. История США (в 4 томах). Т.2 (1877-1918). Отв. ред. Г.П.Куропятник. – М.: Наука, 1985. – 600 с.
11. Humphreys R. A. Presidential Address: Anglo-American Rivalries and the Venezuela Crisis of 1895 / R.A. Humphreys // Transactions of the Royal Historical Society, Fifth Series. – 1967. – Vol.17. – P. 131-164.
12. Ганелин Р. «Доктрина Олні» и ее фальсификация в американской историографии / Ганелин Р. // Вопросы истории. – 1951. – №7. – С.92-118.
13. История XIX века в 9 томах. Под ред. проф. Лависса и Рамбо. – М.: Государственное социально-экономическое издательство, 1937. – Т.8. – 340 с.
14. Cabot Lodge H. Our Blundering Foreign Policy [Електронний ресурс] // Nashua. Режим доступу: <http://schools.nashua.edu/myclass/caseyt/ushistory/Documents/Forms/DispForm.aspx?ID=66>
15. Scruggs, W.L. British aggressions in Venezuela, or, The Monroe doctrine on trial [Електронний ресурс] // Internet Archive. Режим доступу: <http://archive.org/stream/britishaggressio00scruiala#page/n1/mode/2up>
16. Monroe J. Seventh Annual Message. December 2, 1823 [Електронний ресурс] // The American presidency Project. Режим доступу: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29465>
17. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1895, I [Електронний ресурс] // University of Wisconsin Digital Collections. Режим доступу: <http://digicoll.library.wisc.edu/cgi-bin/FRUS/FRUS>
18. Cleveland, G. Third Annual Message (Second term). December 2, 1895 [Електронний ресурс] // The American presidency Project. Режим доступу: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29536>
19. Cleveland, G. Special Message. December 17, 1895 [Електронний ресурс] // The American presidency Project. Режим доступу: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=70729&st=&st1=>
20. Young G.B. Intervention under the Monroe Doctrine: the Olney Corollary / G.B. Young // Political Science Quarterly. – 1942. – Vol.57, #2. – P.247-280.
21. Reuter A.B. Anglo-American relations during the Spanish-American War [Електронний ресурс]// Internet Archive. Режим доступу: <http://archive.org/stream/abz5883.0001.001.umich.edu#page/40/mode/2up>
22. Вильгельм II. Мемуары. События и люди. 1878-1918 / Перевод Д. Триуса. — М.-П.: Издательство Л. Д. Френкель, 1923. — 178 с.
23. Mahan A.T. The Influence of Sea Power Upon History, 1660-1783 / Alfred Thayer Mahan. – Boston: Little, Brown and Company, 1918. – 557 p.
24. Бочкарёв А.Г. Демократическая партия и империалистическая экспансия США на рубеже XIX-XX вв.: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. ист. наук: спец. 07.00.02 / А.Г. Бочкарёв. – М., 1979. – 21 с.
25. Beisner R.L. From the Old Diplomacy to the New, 1865-1900. (The American History Series) / Robert L. Beisner. – Wheeling, Ill.: Harlan Davidson, Inc. – 195 p.
26. История дипломатии. Под ред. А.А. Громыко. Изд. второе. – М.: Гос. изд-во полит. лит-ры, 1963. – Т.2. – 820 с.
27. Дементьев И.П. Идейная борьба в США по вопросам экспансии на рубеже XIX – XX вв.) / И.П. Дементьев. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1973. – 368 с.

Лукач И. Б. Первый Венесуэльский кризис (1895 г.) и новое прочтение доктрины Монро в латиноамериканской политике США

Статья посвящена изучению выдающегося эпизода в истории американской внешней политики, в частности в Латинской Америке, – Венесуэльскому кризису 1895 г. – дипломатическому конфликту между Венесуэлой и Великобританией за пограничную территорию. Президент США Г. Кливленд принял расширенное толкование доктрины Монро (доктрина Олні), которая не только запрещала появление новых европейских колоний, но и декларировала практический суверенитет США в Западном полушарии.

Ключевые слова: США, Венесуэла, доктрина Монро, доктрина Олні, Гровер Кливленд, Уильям Скраггс, линия Шомбурка, арбитраж.

Lukach I. B. The First Venezuela Crisis (1895) and Revision of the Monroe Doctrine in the U.S. Policy toward Latin America

The article deals with the researching of an outstanding episode in the history of the U.S. foreign policy, particularly in Latin America – the Venezuela crisis of 1895 – diplomatic boundary dispute between Venezuela and Great Britain. U.S. President Grover Cleveland adopted a broad interpretation of the Monroe Doctrine (the Olney Doctrine) that did not just forbid new European colonies but declared an American interest in any matter within the hemisphere.

Keywords: USA, Venezuela, the Monroe Doctrine, the Olney Doctrine, Grover Cleveland, William L. Scruggs, Schomburgk Line, arbitration.

СДАЧА РЕВОЛЮЦИОННОЙ ВЕНГЕРСКОЙ АРМИИ РУССКИМ ВОЙСКАМ ПОД ВИЛАГОШЕМ В АВГУСТА 1849 г. ВОСПОМИНАНИЯ ОЧЕВИДЦА

(Вступительная статья, публикация и примечания А. Стыкалина и А. Колин)

Публикуемый ниже документ представляет собой мемуары русского офицера, участвовавшего в венгерской кампании 1849 г. и явившегося непосредственным свидетелем сдачи в плен русским войскам под командованием фельдмаршала И.Ф. Паскевича венгерской революционной армии. Опубликованный в 1870 г. в Санкт-Петербургском «Военном сборнике», этот источник редко привлекал внимание историков, его обходили стороной даже многие авторы, обращавшиеся к истории венгерской революции 1848-1849 гг. и смежных с ней событий в Центральной Европе.

Между тем, он позволяет осмыслить под непривычным углом зрения одно из ключевых событий революции, ее печальный финал, в интерпретации которого специалистами (а в Венгрии и более широким общественным мнением) до сих пор бытует немало прочно устоявшихся стереотипов. Один из них – отношение к командующему венгерской армии генералу Артуру Гёргею, яркий образ которого предстает и со страниц нижеследующих мемуаров.

Миф о малодушном, изменническом поведении Гёргея, сдавшего без сопротивления царскому войску, получил широкое распространение в венгерской исторической литературе второй половины XIX – первой половины XX в., был заимствован и отечественными историками¹. Живучести его в нашей литературе² способствовало и то обстоятельство, что с осуждением поступка венгерского генерала, своим якобы малодушным поведением поставившего крест на европейской «весне народов», выступало левое общественное мнение дореволюционной России³.

Однако в последние десятилетия в венгерской историографии (в работах крупнейшего специалиста по истории венгерской революции 1848–1849 гг. Р. Германна и др.) доминирует иной подход к Гёргею, яркому полководцу эпохи венгерской национально-освободительной войны 1848-1849 гг. Талантливый военачальник, осуществивший ряд победоносных операций против австрийских императорских войск⁴, он незадолго до решающей схватки и поражения большого соединения венгерской армии 9 августа под Темешваром отказывался вести с командованием численно превосходящей русской армии какие-либо переговоры о сложении оружия, «ибо речь здесь идет о спасении моей бедной, притесненной отчизны, политическую жизнь которой австрийский император и

Работа выполнена при поддержке РФНФ, грант № 12-01-00202, тема «Политические партии и общественные движения в монархии Габсбургов, 1848 – 1914 гг.» (руководитель проекта О.В. Хаванова).

¹ См.: *Революции 1848 – 1849. Т. I – II. Под редакцией Ф.В. Потемкина и А.И. Молока. М., 1952. Соответствующий раздел в этой книге так и называется: «Изменническое поведение Гёргея» (Т. II. С. 121-123).*

² *О предательстве Гёргея говорится и в 3-томном фундаментальном труде начала 1970-х годов по истории Венгрии. См.: История Венгрии. В 3-томах. Т. 2. М., 1972. С. 176. Однако в "Краткой истории Венгрии. С древнейших времен до наших дней" (М., 1991) автор соответствующего раздела выдающийся отечественный историк Т.М. Исламов дал более дифференцированную оценку роли Гёргея.*

³ *Из литературы см., в частности: Орлик И.И. Венгерская революция 1848-1849 годов и Россия // Новая и новейшая история, 2008. № 2.*

⁴ *Отзывы о незаурядных полководческих способностях Гёргея встречаются и в мемуарах русских офицеров: «нельзя не отдать Гёргею справедливости, что он показал себя весьма искусным начальником, который сумел отлично воспользоваться ошибками своего противника» (Дневник барона Л.П. Николаи, веденный им во время Венгерской кампании 1849 г. // Русская старина. Т. XX. Спб., 1877, сентябрь – декабрь. С. 242).*